

Kamenné srdce evropy

Péče o lidská práva jako šťastná odbočka v trajektorii českých dějin

Kateřina Šafaříková

V jednom ze svých prvních rozhovorů v říjnu 2018 řekl *Hospodářským novinám* tehdy nově jmenovaný šéf diplomacie Tomáš Petříček, že chce mezi priority české zahraniční politiky vrátit lidská práva. Interview vyvolalo senzaci: Petříčkova slova, v titulku článku, přebírala další média a zaměstnanci ministerstva zahraničních věcí vzrušeně telefonovali kolegům, zda to také četli. Kdybychom stejné sdělení přenesli v čase o dvacet let nazpátek, byl by to absurdní titulek. Lze dokonce spekulovat, že by nikdy neprošel tiskem, neboť by měl stejnou informační hodnotu a naléhavost jako věta, že ráno slunce vychází a večer zapadá. Tehdy, na sklonku devadesátých let, už měla Česká republika punc země beroucí se za pronásledované v méně šťastných částech planety a téměř nikdo to nezpochybňoval.

Zjevně jsme ušli kus cesty. Z obrany lidských práv se pohledem roku 2019 stala svého druhu disidentská aktivita a její vynesení na denní světlo, tak jak to udělal ministr zahraničí Petříček, vyvolává uzardění, senzaci nebo kritiku, podle toho, z jakého tábora pocházíte. Ale proč vlastně? Co se v mezičase, v posledních dvaceti letech, stalo? Byl úhybem z porevoluční trajektorie lidskoprávní drive, nebo jeho ustrnutí? A pokud platí první, má nám to druhé vadit?

Cuba libre

„Lidská práva jako prioritita české zahraniční politiky“ byl dlouho slogan, který se bral jako fakt a nikdo jej nezkoumal. Do samotné zahraniční politiky přitom lidská práva vstoupila relativně pozdě, pokud za jejího vykonavatele považujeme ministerstvo zahraničí a vládu. Stalo se tak až na sklonku devadesátých let, v době, kdy Česko už mělo zásluhou Václava Havla výše zmíněné lidskoprávní renomé.

Ještě v disentu se intelektuálně věnovali lidským právům Jiří Dienstbier starší a Jaroslav Šabata – mimochodem daleko více než Václav

Havel – a s tezí o jejich univerzalitě a nutnosti jejich obrany nastoupil v roce 1990 první ze jmenovaných na ministerstvo zahraničí. Jiří Dienstbier měl ale napilno s odsunem ruských vošk z Československa a později s počínajícím rozchodem obou částí federace a na ostatní nebyl čas. Ve volbách v roce 1992 navíc prohrál a v Černínském paláci jej vystřídal Josef Zieleniec, který zase řešil Česko-německou deklaraci a později vstup do NATO. Navíc v ODS, k níž tehdy Zieleniec patřil, lidská práva nikdy nenašla zázemí, a tak se ani v této době nestala prioritní politikou státu.

Naopak prezident Václav Havel od počátku přirozeně navázal na Havla-disidenta a začal se brát za lidskoprávní aktivisty v nedemokratických režimech, jejichž osud mu byl kvůli vlastní zkušenosti blízký. Proto už v únoru 1990 poprvé přijíždí do Prahy tibetský duchovní a exilový vůdce dalajlama. O rok později Havel navrhne na Nobelovu cenu míru barmskou opoziční političku Aun Schan Su Ťij, bere se za kubánské disidenty v čele s Oswaldem Payá Sardiñasem, inspiruje čínské opozičníky, kteří napíší svůj manifest Charta 08 podle vzoru Charty 77, a tak dále. Zájem o pronásledované lidi se stala přirozenou aktivitou země navenek, zevnitř země se ale stejně přirozeně považovala za „hradní“ politiku.

Do Černínského paláce ji přenesl až disident a diplomat Martin Palouš, když se stal náměstkem ministra zahraničí (tehdy Jana Kavana). Palouš v roce 1999 inicioval první českou „kubánskou rezoluci“. Jinak řečeno – mezinárodní prohlášení na půdě Spojených národů, konkrétně v Komisi OSN pro lidská práva, které by odsoudilo totalitní režim Fidela Castra za porušování základních lidských práv a vyzvalo k jejich dodržování. To se úspěšně stalo.

Martin Palouš měl svým zájmem o kubánské opozičníky na koho a na co navazovat. Vedle zmíněného Václava Havla zejména na Petra Přibíka, bývalého disidenta, exulanta a později diplomata, který v druhé půlce devadesátých let coby chargé d'affaires pašoval na „ostrov svobody“ proticastrovským opozičníkům léky v toaletním papíru a bedny s počítači. Kubě se pak věnovala také humanitární a rozvojová společnost Člověk v tísni.

Nicméně ani tak nebyl přenos lidskoprávní agendy do centrály zahraniční politiky Paloušovým instrumentálním rozhodnutím ve smyslu, že „od tohoto okamžiku“ se Česká republika „bude věnovat“ lidským právům. Lidskoprávní lobbing v politice si ho „našel“, protože si ho „našli“ Kubánci. „S kubánskou problematikou jsem se počal seznamovat od devadesátých let a stalo se, že mě, ač nehispanistu, silně zaujala. Kubánská verze totalitarismu byla s tou naší dosti silně příbuzná a zejména její projekce do mezinárodní politiky jevila podobnosti až do očí bijící,“ vzpomíná Martin Palouš (v rozhovoru s autorkou tohoto pojednání).

Když se pak na podzim 1998 stal Palouš náměstkem, kubánští disidenti a jejich američtí spolupracovníci se na něj, bývalého šéfa Českého helsinského výboru, jehož z titulu této funkce znali, obrátili. „Bylo to poté, co kubánská rezoluce, tradičně předkládaná Američany, byla v Komisi OSN pro lidská práva odmítnuta a kubánská vláda se domnívala, že věc je vyřízena,“ pokračuje Palouš. Kubánský disident ani Američané to tak nechtěli nechat a v Paloušovi našli oporu.

Všechno, jak má být

Kubánská rezoluce vyžadovala značné diplomatické a nakonec i vrcholné politické úsilí, protože ji prosazoval z hlediska mezinárodních vztahů tehdy stále ještě mladý stát. Aktivizovala a vzpružila diplomatický sbor, a protože Palouš zůstával náměstkem, stejný krok – navržení a prosazení rezoluce odsuzující Castrův režim – se zopakoval hned následujícího roku. Příprava textu, jeho vyjednání, zhodnocení, debaty s ministry a přemýšlení o tématu – Palouš tomu říká „udržování věci v provozní teplotě“ – zapustily na ministerstvu zahraničí lidskoprávní kořeny.

Když pak Česko vstoupilo v roce 2004 do Evropské unie a ještě téhož roku na půdě EU společně se Švédy a Nizozemci iniciovalo odsudek Kuby za pokračující represe vůči opozičníkům, nikomu to nepřipadalo divné. Ani české diplomacii, ani většině unijních států. Nový ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda měl spíše těkavý vztah k zahraniční politice, i proto, že byl zároveň předsedou strany, takže ne každá iniciativa měla jeho aktivní podporu. Tam však, kde chyběl hlas šéfa diplomacie, vyplnil prostor Václav Havel či lidé jako Palouš, který se z Černínského paláce přesunul na post velvyslance ve Spojených státech. Český lidskoprávní „tah na branku“ zkrátka dával smysl a většina zainteresovaných jej naplňovala a očekávala.

Srozumitelný byl proto i krok nového náměstka ministra zahraničí Petra Koláře, který v roce 2004 založil fond na podporu rozvoje zemí v politické a občanské tranzici. Jeho motivací byl rozvoj Iráku, kde se Češi rok předtím podíleli na pádu režimu Saddáma Husajna. Z původně irácké iniciativy se postupně stal dotační program TRANS na podporu společenské transformace ve vybraných zemích, který existuje dodnes a osmdesáti miliony korun financuje občanské aktivity, rozvoj médií či neziskového sektoru ve státech s nedemokratickými nebo rozvíjejícími se režimy.

V roce 2007 pak došlo na ministerstvu zahraničí na první pohled k technickému, významově však důležitému kroku: k přenesení lidskoprávní agendy z rukou právníků a multilateralistů do samostatného odboru lidských práv a transformační politiky, který také existuje dodnes.